

Violetta Julkowska

<https://orcid.org/0000-0002-9025-5917>

Wydział Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

Synteza polskiej historiografii doby romantyzmu według Andrzeja Wierzbickiego. Rekonstrukcja modelu syntezy

Zarys treści: W tekście podjęłam próbę rekonstrukcji „modelu syntezy historiografii doby romantyzmu”, skonstruowanej przez Andrzeja Wierzbickiego w jego publikacji: *Historiografia polska doby romantyzmu*. Kontekstem historiograficznym dla pracy Wierzbickiego była zastana przez autora tradycja ujęć historii historiografii XIX w. oraz jego własne doświadczenie w ujmowaniu problemów historiografii XVIII i XIX w. Z kolei rekonstruując autorski model syntezy, brałam pod uwagę sposób ujęcia „historiografii doby romantyzmu”, zarówno jako ujęcia syntetycznego oraz jako oryginalnej konceptualizacji zadań i wyzwań dla historyka historiografii w końcu lat 90. Rekonstrukcja modelu została przeprowadzona w czterech krokach: 1) ustalenie stanu badań i roli istniejącej historiografii, 2) analiza refleksji Wierzbickiego wokół zakresu przedmiotowego syntezy, oraz 3) wokół ram chronologicznych, 4) zbadanie osi syntezy i jej układu kompozycyjnego. Podsumowanie zawiera argumentację na rzecz innowacyjnego charakteru syntezy historiografii doby romantycznej i jej inspirujący charakter dla późniejszych prac, powstających w obszarze historiografii romantycznej.

The content outline: In the text, I attempted to reconstruct the “model of the synthesis of the historiography of the Romantic era”, constructed by Andrzej Wierzbicki in his publication *Historiografia polska doby romantyzmu* [Polish Historiography of the Romantic Era]. The historiographic context of this book was the tradition of approaching the history of nineteenth-century historiography and Wierzbicki’s experience in dealing with the problems of eighteenth- and nineteenth-century historiography. When reconstructing his original model of synthesis, I took into account the way of approaching the “historiography of good Romanticism”, both as a synthetic approach and as an original conceptualisation of the tasks and challenges faced by a historian of historiography in the late 1990s. The reconstruction of the model was carried out in four steps: 1) determining the state of research and the role of historiography; 2) analysis of Wierzbicki’s reflections on the subject of the synthesis; 3) analysis of Wierzbicki’s reflections on the chronological framework; 4) analysis of the synthesis axis and its compositional system. The conclusion contains arguments for the innovative nature of the synthesis of Romantic historiography and its inspiring character for later works created in the field of the historiography of Romanticism.

Słowa kluczowe: historiografia polska, doba romantyzmu, historia historiografii, synteza historiograficzna, model syntezy, Andrzej Wierzbicki.

Keywords: Polish historiography, the era of Romanticism, history of historiography, historiographic synthesis, model of synthesis, Andrzej Wierzbicki

1. Droga do syntezy historii historiografii romantycznej

Na tle bogatej spuścizny prac Andrzeja Wierzbickiego *Historiografia polska doby romantyzmu* jest pozycją szczególnie istotną, zarówno z perspektywy jego osobistej kariery, jak i dla historii historiografii jako dziedziny zajmującej się autorefleksją badaczy dziejów nad własną dyscypliną. Jej pojawienie się w 1999 r. zostało dostrzeżone i uznane za ważne dzieło w karierze naukowej już wówczas uznanego i utytułowanego historyka historiografii prof. Andrzeja Wierzbickiego, jednocześnie jako praca badawcza wypełniająca lukę w zakresie syntetycznego ujęcia polskiej historiografii romantycznej. Publikacja została nagrodzona przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej i wydana w prestiżowej serii Monografii Fundacji na rzecz Nauki Polskiej¹.

Droga Wierzbickiego do syntezy historiografii romantycznej była wypełniona ponad dwoma dekadami badań, jakie prowadził konsekwentnie w obszarze kilku nurtów refleksji historiograficznej w latach 1971–1999². Pierwszy z nich koncentrował się na analizie kategorii narodu, państwa i świadomości historycznej w dziejach polskiej myśli historycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego, a ostatecznie zwińczyła go publikacja monograficzna³. Nurt drugi, związany z problemem ujmowania dychotomii Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski, przyniósł pogłębioną refleksję wokół metodologicznego statusu obu kategorii pojęciowych, wykazując, w jaki sposób polska myśl historyczna epoki porozbiorowej rozwijała się w ścisłym związku z wielkimi prądami społeczno-ideologicznymi i politycznymi czasów porozbiorowych, do czego autor dostarczył obszernego uzasadnienia historiograficznego⁴. W efekcie kilkuletnich badań powstała nowatorska monografia, będąca oryginalną refleksją Wierzbickiego nad narodową historiografią, poczyniona z perspektywy okcydentalizmu, ale skonstruowana z perspektywy interpretacji myśli historycznej, która to perspektywa pozwoliła dojść do głosu różnym ujęciom historiograficznym okresu porozbiorowego⁵. Rozważania Wierzbickiego nie prowadziły bowiem w kierunku dychotomicznej klasyfikacji historiografii polskiej na okcydentalną i antyokcydentalną, lecz otwierały szerszą dyskusję wokół sposobu rozumienia okcydentalizmu oraz zmian w podejściu polskich historyków do problemu wzorców kulturowych.

¹ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu*, Wrocław 1999.

² *Bibliografia prac profesora Andrzeja Wierzbickiego za lata 1971–2011*, Warszawa 2012, oprac. Z. Romek, M. Wolniewicz, s. 9–18.

³ A. Wierzbicki, *Naród – państwo w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego*, Wrocław 1978.

⁴ Tenże, *Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski: z dziejów polskiej myśli historycznej w dobie porozbiorowej*, Warszawa 1984, s. 15.

⁵ Tamże, s. 20–29; A. Wierzbicki, *Okcydentalizm w historiografii polskiej. Próba konstrukcji modelu*, „Przegląd Humanistyczny” 18, 1975, nr 8, s. 35–43.

Sposób analizy tekstów zaproponowany przez Wierzbickiego ukazał nie tylko różnorodność polskiej historiografii, która stała się podstawą do sformułowania tezy na temat przebiegu linii podziału porozbiorowej historiografii polskiej wzdłuż osi zachodniości i oryginalności dziejów Polski. Zasadą Wierzbickiego było pokazanie, w jaki sposób wątki dyskutowane już w myśli polskiego oświecenia, takie jak: teoria cywilizacyjnej młodszości, problem etnogenezy, teoria najazdu, słowiańskie gminowładztwo, przyjęcie chrześcijaństwa, feudalizm czy władza monarsza, stały się elementami konstytuującymi główne koncepcje dziejów Polski w historiografii okresu porozbiorowego, przyczyniając się do powstania zróżnicowanych, a często nawet wewnątrznie niespójnych, koncepcji dziejów Polski. Analiza Wierzbickiego pokazała wiele prac historycznych, których oryginalność wynikała ze stapiania się pierwiastków jednoznacznie łączonych z cywilizacją Zachodu oraz wschodnich, które w dobie romantyzmu utożsamiano ze słowiańskością.

Kolejne lata i podejmowane projekty utrwaliły zainteresowania Wierzbickiego historią historiografii czasów porozbiorowych, rozwijając się w nurtach łączących badania podmiotowe i przedmiotowe, skoncentrowane wokół analizy i interpretacji twórczości poszczególnych historyków XIX w., reprezentujących różnorodne szkoły historyczne⁶. Od początku kariery naukowej Wierzbickiego jednym z zagadnień uprawianej przezeń refleksji historiograficznej była analiza wpływu historiografii na kształtowanie świadomości narodowej kolejnych generacji Polaków oraz szerzej – problem pełnienia przez historiografię licznych funkcji kompensacyjnych, zwłaszcza w okresie trwania zaborów. W różnych dramatycznych momentach dziejów w XIX i XX w. historiografię polską obarczano oczekiwaniem pełnienia funkcji wychowawczych, integracyjnych, a także politycznych, oczekując od historyków, aby tworzony przez nich obraz dziejów Polski grał rolę pozanaukowe, wpływając formująco na postawy oraz poglądy społeczeństwa. Zagadnienia te były od połowy lat 80. przedmiotem refleksji Wierzbickiego w obszarze tzw. charakterologii narodowej⁷. Ich zwieńczeniem stała się publikacja monograficzna, w której kryterium włączenia licznych prac historyków do refleksji charakterologicznej był stopień obecności tej refleksji w całości koncepcji historycznych danego badacza. Wierzbicki zdecydował się na podjęcie tematu, mając świadomość, że poruszana przez niego materia historiograficzna jest różnorodna i nie zawsze spełniała standardy naukowości⁸.

⁶ Ostatecznie po latach prace poświęcone historykom, początkowo rozproszone w różnych publikacjach, ukazały się po uzupełnieniach jako pozycja zwarta o cechach podręcznika akademickiego; por. A. Wierzbicki, *Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej*, Poznań 2014.

⁷ Tenże, *Charakterologia narodowa w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 3: *Materiały konferencji naukowej w Krakowie w 1988 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa 1989, s. 87–109.

⁸ Tenże, *Spory o polską duszę. Z zagadnień charakterologii narodowej w historiografii polskiej XIX i XX wieku*, Warszawa 1993 (wyd. 2 rozsz.: 2010), s. 8–10.

W gronie fachowców dostrzeżona została i wysoko oceniona umiejętność podejmowania przez Wierzbickiego tematów istotnych dla współczesnych Polaków, odzwierciedlających aktualne nastawienia polityczne i światopoglądowe⁹. Taką ocenę osiągnęła książka *Spory o polską duszę*, opublikowana po raz pierwszy w 1993 i wydana ponownie w 2011 r., w wersji rozszerzonej o historiografię okresu PRL. Publikacja dwukrotnie uzyskała pochlebne recenzje uznanych historyków historiografii: Jerzego Jedlickiego oraz Marii Wierzbickiej¹⁰.

Książką bezpośrednio poprzedzającą syntezę historiografii doby romantyzmu okazało się wnikliwe studium dotyczące tyleż dziejów historiografii, co również zagadnienia historycznej zmienności recepcji idei i poglądów przez historyków, a poświęcone obecności Konstytucji 3 maja w polskiej historiografii¹¹. Choć była to jedna z wielu publikacji historycznych, towarzyszących obchodzonej rocznicy dwustulecia powstania konstytucji, okazała się jedyną, która podsumowała całokształt ówczesnych badań historycznych nad Konstytucją 3 maja oraz pierwszą, która postawiła sobie za cel odpowiedź na pytanie o ocenę tejże konstytucji dokonaną przez historyków. Zatem do już obecnych w badaniach Wierzbickiego wątków historiograficznych został dodany kolejny, związany z badaniem recepcji tekstów historiograficznych, który zostanie w pełni rozwinięty w jego syntezie historiografii doby romantycznej¹².

Podsumowując aktywność naukową Wierzbickiego w okresie poprzedzającym projekt omawiany w niniejszym artykule, można dostrzec różnorodność podejmowanych na polu historii historiografii tematów, która zaowocowała biegłością interpretacyjną. Na uwagę zasługuje również doskonaląca się wraz z kolejnymi pracami predyspozycja do myślenia w kategoriach syntezy danego problemu historiograficznego, która decydowała o wysokim poziomie krytycznym publikowanych prac. Powstałe przed 1999 r. teksty cechowała niezwykła erudycja i dojrzałość, a dodatkowo charakteryzowała je rzadka w ówczesnej historiografii, bo ograniczająca się do wąskiego zaledwie grona metodologów historii, obecność refleksji teoretycznej, sterującej badaniem¹³. Cecha ta stała się rysem wyróżniającym pisarstwo historyczne Wierzbickiego i jego oryginalny sposób problematyzowania zagadnień z obszaru historii historiografii, a zarazem była znakiem rozpoznawczym jego refleksyjnego podejścia do przedmiotu poznania.

⁹ Z. Romek, *Warszawskie środowisko historyków historiografii ze szczególnym uwzględnieniem uczonych związanych z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk*, „Historia@Teoria” 2, nr 2017, nr 4, s. 117–120.

¹⁰ J. Jedlicki: „Kwartalnik Historyczny” 102, nr 1, s. 117–118 oraz *Cały naród jak jeden mąż?*, „Nowe Książki” 2011, nr 5, s. 10–11; M. Wierzbicka: „Przegląd Historyczny” 81, 1995, nr 2, s. 242–246.

¹¹ A. Wierzbicki, *Konstytucja 3 Maja w historiografii polskiej*, Warszawa 1993.

¹² V. Julkowska, *Od dziejów historiografii do dziejowości tekstów historiograficznych*, „Historia@Teoria” 1, 2017, nr 3, s. 53–60.

¹³ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020, s. 199.

2. Rekonstrukcja modelu syntezy polskiej historiografii doby romantycznej

O źródłach i materiałach oraz kolejnych krokach zadania interpretacyjnego, czyli rekonstrukcji modelu syntezy w ujęciu Wierzbickiego

Stawiam tezę, że próba rekonstrukcji refleksji historiograficznej i teoretycznej Wierzbickiego w zakresie zapowiedzianego i konstruowanego przezeń modelu syntezy historiografii romantycznej stanowi klucz do zrozumienia nowatorskiego podejścia, jakie zaproponował w swojej pracy. Unikalną możliwość analizy tego typu refleksji dają metateksty historyków, czyli autorskie wypowiedzi o podejmowanych badaniach, werbalizowane we wstępach towarzyszących pracom właściwym. Na podstawie takiego właśnie autorskiego namysłu nad kształtem tworzonej syntezy historiografii, czyli tekstu *Wstępu* napisanego przez Wierzbickiego do *Historiografii polskiej doby romantyzmu*, zrekonstruowałam refleksję, którą on sam określał jako „model syntezy”¹⁴. Materia przemyśleń Wierzbickiego, niestety tylko częściowo ujawniona w przywołanym *Wstępie*, była dla analizy cennym zapisem metarefleksji historyka historiografii, kierującej zarówno jego wyborami podczas konstruowania ram syntezy, jak i postępowaniem interpretacyjnym autorki artykułu. Jednak zasadniczym materiałem, który posłużył do rekonstrukcji modelu syntezy, rozumianej jako zadanie w pełni interpretacyjne, pozostawał tekst opublikowanej syntezy, w tym zwłaszcza jej konstrukcja. Analiza i interpretacja pracy Wierzbickiego *Historiografii polskiej doby romantyzmu* pozwala mi twierdzić, że dobór treści oraz układ poszczególnych części syntezy odzwierciedla refleksję Wierzbickiego nad syntetyczną konstrukcją, pokazując, które ze znanych sobie koncepcji historiograficznych i modeli badań praktykowanych w obszarze historii historiografii, a także historii nauki „pracowały” w jego oryginalnym zamyśle całościowego ujęcia.

W konstrukcji pracy obecny jest bowiem ów głęboki i często krytyczny namysł nad koncepcją własnego ujęcia syntetycznego, które powstawało w wyniku świetnej znajomości przedmiotu badań oraz erudycyjnej znajomości historii historiografii w ogóle. Jako autor syntetycznego ujęcia Wierzbicki, z właściwą sobie skromnością, podkreślał znaczenie wybitnych osiągnięć dokonanych przez swoich poprzedników na polu historii historiografii. W parze z tym twierdzeniem idzie kolejne, a mianowicie w syntezie uwidacznia się również otwartość autora na koncepcje i przemyślenia innych badaczy, w tym literaturoznawców. Okazją do przemyśleń i inspiracji był udział Wierzbickiego w debatach metodologicznych, w konferencjach i seminariach w latach 80. i 90., ponadto wyjazdy studyjne i staże naukowe, w których uczestniczył¹⁵.

¹⁴ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 5.

¹⁵ R. Stobiecki, dz. cyt., s. 199.

Dla autorki niniejszego tekstu istotnym źródłem informacji podczas rekonstrukcji syntezy Wierzbickiego była praca analityczno-interpretacyjna wokół warsztatu tej syntezy, czego świadectwem są przypisy i bibliografia, które ujawniają krąg lektur wykorzystanych podczas pracy nad syntezą. Niezbędna w procesie rekonstrukcji okazała się również znajomość wcześniejszych prac historiograficznych Wierzbickiego, tworzących kontekst doświadczeń badawczych historyka.

Rekonstrukcja modelu syntezy: krok pierwszy – ustalenie stanu badań i roli istniejącej historiografii

Historyk poszukując właściwego ujęcia syntezy historiografii doby romantycznej, działał na polu mało przez historyków historiografii zagospodarowanym, ale jednak w kontekście już istniejących publikacji, w tym kilku fundamentalnych opracowań historiograficznych oraz dyskusji toczonej przez środowisko polskich metodologów i historyków historiografii zarówno wokół przedmiotu badań historii historiografii, jak również zagadnienia metodologicznego kształtu syntezy dziejów Polski¹⁶. Istotnym zatem powodem wpływającym na kształt przyjętych ostatecznie przez Wierzbickiego rozwiązań było sformułowanie własnego stanowiska, także krytycznego, odnoszącego się do wcześniej powstałych prac historycznych oraz do luk, jakie dostrzegął w obszarze prowadzonych badań historiograficznych.

W pierwszej połowie lat 90., czyli w momencie kształtowania się zamysłu syntezy historiografii romantycznej, Wierzbicki mógł odwołać się do kilku zaledwie prac monograficznych poświęconych historykom doby romantycznej. Stanowiły one niejednorodną gatunkowo bazę historiograficzną o zróżnicowanym poziomie merytorycznym, co wynikało z momentu ich powstania oraz z ówczesnie praktykowanego podejścia historyków do przedmiotu badań, jakim była historia historiografii. Fakt niewielu publikacji nie dziwi, zważywszy, że krytyczna refleksja wokół historiografii kształtowała się od przełomu XIX i XX w., ale dopiero po II wojnie światowej ukonstytuowała się jako wyspecjalizowana dziedzina badań. Najbardziej zaawansowane powojenne badania historiograficzne dotyczyły, po części z pobudek ideowo-politycznych, dorobku Joachima Lelewela i powstawały niejako przy okazji realizowanego wówczas zadania, jakim było krytyczne wydanie jego prac historycznych¹⁷. Wierzbicki wyróżnił na tle innych opracowań powstałe

---

¹⁶ J. Topolski, *Prawda i model w historiografii*, Poznań 1982; J. Pomorski, *Stan i potrzeby badań nad polską refleksją metodologiczną w dziedzinie historii*, w: *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*, red. J. Maternicki, Rzeszów 1998, s. 95–101.

¹⁷ Redaktorem serii wydawanej przez PWN przygotowanej pod egidą Instytutu Historii PAN był M.H. Serejski, a w skład redakcji wchodził ponadto redaktorzy poszczególnych tomów: J. Adamus, N. Assorodobraj-Kula, H. Barycz, H. Hleb-Koszańska, T. Manteuffel, K. Tymieniecki, H. Więckowska i J. Bieniarzówna.

wówczas monografie autorskie: Mariana Henryka Serejskiego¹⁸, Stefana Kieniewicza¹⁹, Bogusława Cyglera²⁰ i Andrzeja Feliksa Grabskiego²¹ oraz dwie później wydane monografie zbiorowe²², a ponadto liczne artykuły historyków historiografii, stałych badaczy spuścizny Lelewela, publikowane w monograficznych tomach czasopism, które w całości poświęcone zostały różnym aspektom jego twórczości historycznej²³. Z ustaleń Wierzbickiego wynikało, że poza Lelewalem tylko nieliczni historycy okresu międzypowstaniowego posiadali opracowania na swój temat, w tym: Karol Boromeusz Hoffman²⁴, August Mosbach²⁵, Wacław Aleksander Maciejowski²⁶ i Henryk Schmitt²⁷, a krąg ten poszerzyły studia prowadzone przez Jerzego Maternickiego nad warszawskim środowiskiem historyków, a mianowicie o sylwetki: Juliana Bartoszewicza, Franciszka Maksymiliana Sobieszczańskiego, Aleksandra Przeddzieckiego, Jana Tadeusza Lubomirskiego, Fryderyka Skarbka i Kazimierza Władysława Wójcickiego²⁸. Wierzbicki wymienia także badania galicyjskie, prowadzone przez literaturoznawcę Henryka Barycza, przywołujące zapomnianą postać Karola Szajnochy w krytycznym opracowaniu korespondencji historyka²⁹. Wierzbicki dostrzegał luki w istniejących opracowaniach, zwłaszcza obejmujące historiografię Hotelu Lambert i jej głównych przedstawicieli: Karola Boromeusza Hoffmana i Karola Sienkiewicza oraz młodego Waleriana Kalinkę, jak również osobno „romantycznego” Józefa Szujskiego³⁰, przyznając, że podjął

¹⁸ M.H. Serejski, *Joachim Lelewel. Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce*, Warszawa 1953; tenże, *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela*, Warszawa 1958.

¹⁹ S. Kieniewicz, *Samotnik brukselski*, Warszawa 1960.

²⁰ B. Cygler, *Działalność polityczno-społeczna Joachima Lelewela na emigracji w latach 1831–1861*, Gdańsk 1969.

²¹ A.F. Grabski, *Joachim Lelewel a demokracja niemiecka*, Łódź 1987.

²² *Joachim Lelewel – człowiek i dzieło: w 200-lecie urodzin. Materiały z ogólnopolskiej sesji naukowej Żagań 12–14 IX 1986*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra 1988; *Joachim Lelewel – księgoznawca – bibliotekarz – bibliograf: w 200 rocznicę urodzin. Międzynarodowa sesja naukowa, Warszawa, 20–22 marca 1986*, Warszawa 1986.

²³ Por. „Kwartalnik Historyczny” 68, 1961, nr 4: *Studia Lelewelowskie*, s. 853–1013 (artykuły N. Assorodobraj-Kuli, F. Bronowskiego, A.F. Grabskiego, M. Haisiga, A. Nadolskiego, M.H. Serejskiego, K. Tymienieckiego, H. Więckowskiej, H. Winnickiej, W. Żačka); „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” Seria I, Nauki Humanistyczno-Społeczne, nr 24, 1962, Sesja naukowa w stulecie śmierci Joachima Lelewela (24 i 26 V 1961 r.), s. 3–165 (artykuły J. Adamusa, F.A. Bailliou, W. Bortnowskiego, F. Bronowskiego, J. Dutkiewicza, A.F. Grabskiego, A. Kamińskiego, A. Kowalskiej, M.H. Serejskiego, H. Więckowskiej, W. Żačka).

²⁴ M.H. Serejski, *Studia nad historiografią Polski*, cz. 1: *K.B. Hoffman*, Łódź 1953.

²⁵ R. Ergentowski, *August Mosbach (1817–1884)*, Wrocław 1968.

²⁶ J. Bardach, *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni*, Wrocław 1971.

²⁷ S. Kieniewicz, *Wstęp*, w: *Henryka Schmitta listy do żony: 1845–1880*, oprac. S. Kieniewicz, Wrocław 1961, s. I–XX.

²⁸ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne 1832–1869*, Warszawa 1970.

²⁹ H. Barycz, *Przedmowa*, w: *Korespondencja Karola Szajnochy*, t. 1, zebra., wstęp i przyp. B. Barycz, Wrocław 1959, s. I–LXVII.

³⁰ H.S. Michalak, *Józef Szujski 1883–1885. Światopogląd i działanie*, Łódź 1987.

się uzupełniania opracowania autorstwa Serejskiego na temat Hoffmana, jednak z powodu niedostatecznego dostępu do materiałów oceniał swoją ówczesną pracę krytycznie³¹. Kolejnym ważnym elementem kontekstu historiograficznego, docenionym przez Wierzbickiego w momencie refleksji nad stanem badań, były prace historyków ujmujące syntetycznie myśl historyczną XIX w. za pomocą kategorii typologizujących bądź par pojęć opozycyjnych, takich jak: optymizm i pesymizm, państwo i naród, monarchizm i republikanizm, typowość i oryginalność. Występowały one we wcześniejszych publikacjach historyków różnych generacji, począwszy od Wacława Sobieskiego³², przez Marian Henryka Serejskiego³³ i Jana Adamusa³⁴, a kończąc na przywołanej już wcześniej pracy Wierzbickiego³⁵. W przypadku tych kategorii uruchomiona została refleksja krytyczna Wierzbickiego. Wymienione cztery opozycje pojęciowe, zdaniem Wierzbickiego, silnie monografizowały sposób podejścia do całościowo ujmowanej myśli historycznej, prowadząc z czasem do stereotypizacji sądów i ocen. Wymagały więc „odświeżenia” z perspektywy syntetycznej, a zatem zawężenia do doby romantycznej, w której nałożenie się poszczególnych kategorii pojęciowych otwierało nowe perspektywy i intensyfikowało ich siłę interpretacyjną:

Chodzi o to, że tzw. pesymizm szedł zazwyczaj w parze z monarchizmem, państwowym punktem widzenia i tezą o typowości polskiego procesu dziejowego – przynajmniej w ramach kręgu zachodnioeuropejskiego. I *à rebours* – optymizmowi towarzyszyły często republikanizm, „narodowy” punkt widzenia oraz przekonanie o oryginalności polskiego procesu dziejowego. Wydaje się, że właśnie w odniesieniu do historiografii doby romantyzmu owe dwa syndromy interpretacyjne mogą mieć stosunkowo największe zastosowanie, choć rzecz prosta należy posługiwać się nimi z dużą ostrożnością³⁶.

Rekonstrukcja modelu syntezy: krok drugi – analiza refleksji Wierzbickiego wokół zakresu przedmiotowego syntezy

Kolejnym krokiem w rekonstrukcji autorskiego „modelu syntezy historiografii polskiej doby romantycznej” jest ustalenie jej zakresu przedmiotowego, a ściślej przebiegu refleksji Wierzbickiego odnośnie do podjęcia tej decyzji w planowanej syntezie oraz wskazanie źródeł jego inspiracji metodologicznych.

³¹ A. Wierzbicki, *Karol Boromeusz Hoffman. Przyczynek do genezy szkół historycznych w Polsce drugiej połowy XIX wieku*, w: K.B. Hoffman, *Historia reform politycznych w dawnej Polsce*, Warszawa 1988, s. 5–26.

³² W. Sobieski, *Optymizm i pesymizm historiografii polskiej*, w: tenże, *Studia historyczne*, Lwów 1912, s. 33–57.

³³ M.H. Serejski, *Naród i państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1973.

³⁴ J. Adamus, *Monarchizm i republikanizm w syntezie dziejów Polski*, Łódź 1961.

³⁵ A. Wierzbicki, *Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski...*

³⁶ Tenże, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 13.

Poszukując nowej perspektywy dla badań historiografii romantycznej oraz stojąc wobec decyzji wyznaczenia jej zakresu przedmiotowego, Wierzbicki brał pod uwagę zmieniające się warunki rozwoju historiografii, jako efekt postępujących wraz z czasem badań historycznych. Dokonując przeglądu istniejących opracowań powstałych wokół tematu historii historiografii doby romantycznej, zdecydował jednocześnie o wyborze zakresu chronologicznego i przedmiotowego tworzonej syntezy. Biorąc pod uwagę zarówno tradycyjne, jak i nowsze próby określania przedmiotu badań na gruncie historii historiografii, poszukiwał własnego rozwiązania tego problemu. W pierwszej kolejności odniósł się do dwu komplementarnych sposobów badania tradycyjnej historii historiografii: a więc ujęcia podmiotowego i przedmiotowego, co wynikało wprost z rozpoznania stanu badań. Zarówno ujęcie podmiotowe, skupiające się na autorach tekstów historiograficznych, jak i przedmiotowe, ukazujące stan badań nad danym zagadnieniem, okazały się niewystarczające z perspektywy konstruowanego ujęcia syntetycznego. Wierzbicki, podobnie jak jego wielcy poprzednicy, zwłaszcza Serejski, poszukiwał dla swojej syntezy ujęcia wychodzącego poza typ określany przez metodologów jako kumulatywny, czyli sumaryczne zestawienie biografii historyków. Dla Wierzbickiego również ustalenia faktograficzne bądź typ ujęcia erudycyjnego były niesatysfakcjonujące. Ostatecznie wybrał drogę pogłębionej refleksji, ale opartej na wcześniejszej konceptualizacji kluczowych zagadnień. Istotnym impulsem dla rozszerzenia klasycznych ujęć przedmiotu badań na gruncie historii historiografii była znana koncepcja Serejskiego, rozwijana z powodzeniem w pracach historyków historiografii, zwłaszcza w ujęciach socjologizujących, skupiających się na badaniu środowisk historycznych³⁷. Polegała ona na wprowadzeniu dodatkowej perspektywy badań poprzez uwzględnienie kontekstu społecznego, politycznego i kulturowego, w jakim tworzył historyk lub w jakim powstawało dzieło historyczne, zmierzając w kierunku wyjaśnienia zjawiska „dynamiki myślenia historycznego”³⁸. Pełna realizacja założeń tej koncepcji nastąpiła w badaniach prowadzonych przez zespół Maternickiego w latach 1986–1989 wokół środowisk historycznych II Rzeczypospolitej³⁹. Prace te, w których swój udział miał również Wierzbicki⁴⁰, rozszerzały badania historiograficzne o takie elementy jak: sposób organizacji środowiska historyków, infrastrukturę badawczą oraz podmioty tworzące środowisko. Ten rodzaj badań, rozszerzony o wspomniane elementy, sprawdzał się w pogłębionych studiach historiograficznych oraz w monografiach. Doskonale

³⁷ J. Maternicki, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, Warszawa 1979, s. 314.

³⁸ M.H. Serejski, *Problematyka historii historiografii (z punktu widzenia jej uwarunkowania społecznego)*, w: tenże, *Przeszłość a teraźniejszość. Studia i szkice historiograficzne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 9.

³⁹ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne w okresie II Rzeczypospolitej*, Rzeszów 1999.

⁴⁰ A. Wierzbicki, *Charakterologia narodowa...*, s. 87–109.

ilustrowały to prace autorstwa Andrzeja F. Grabskiego, z których część dotyczyła historiografii XIX stulecia⁴¹.

Jednakże Wierzbicki poszukiwał modelu właściwego dla syntezy zdolnej do ujęcia zagadnień szerszego spektrum badań historycznych, historiozofii oraz piśmiennictwa historycznego powstającego w epoce romantyzmu. Stąd jego zainteresowanie budziły praktyki pochodzące z obszaru badań nad syntezą historii nauki⁴², uwzględniające szerszą panoramę form organizacji badań naukowych w kraju i na emigracji. Wierzbicki miał świadomość, że synteza historiograficzna wymagać będzie innego rozłożenia akcentów i skupienia się na zjawiskach specyficznych dla badanej przez niego epoki, lecz widzianych z perspektywy „rozgałęzień” nauki historii. Przykładem tego typu rozgałęzienia było w pierwszej połowie XIX w. edytorstwo źródeł. Innymi obszarami postępującej specjalizacji nauki historii były historia sztuki i archeologia, jako usamodzielniające się dziedziny badań. Ponadto historia oświaty i historia literatury, czyli obszary przypisywane aktywności historyków⁴³.

W polu obserwacji Wierzbickiego, o czym świadczą przypisy umieszczone w jego syntezie, znajdowało się wiele wybitnych prac z zakresu historii literatury, w tym szczególnie praca Marii Janion i Marii Żmigrodzkiej, uznawana za klasyczne opracowanie problematyki świadomości historycznej doby romantyzmu, jednakże, jak zauważał Wierzbicki, oparte głównie na źródłach literackich, a tylko w niewielkim stopniu uwzględniające odniesienia do ówczesnej historiografii⁴⁴. Wśród autorów prac historycznoliterackich o charakterze monograficznym Wierzbicki wymieniał także: Andrzeja Zielińskiego, Mieczysława Inglota, Zofię Stefanowską, Anielę Kowalską i Janinę Kamionkę-Straszakową oraz innych badaczy literatury, do których odwoływał się przy okazji omawiania przestrzeni ontologicznych historiografii oraz słowiańskiej perspektywy dziejów⁴⁵. W kręgu zainteresowań historyka pozostawała również powstająca nieomal równoległe w Instytucie Badań Literackich PAN synteza historii literatury romantyzmu⁴⁶. Mam na myśli tom przygotowany w ramach serii Wielkiej Historii Literatury Polskiej przez wybitnych literaturoznawców: Alinę Witkowską i Ryszarda Przybylskiego⁴⁷. Wspomniana synteza historii literatury romantyzmu była dziełem kierującym się własnymi założeniami metodologicznymi i obejmującym szerszy zakres chronologiczny

⁴¹ A.F. Grabski, *Mysł historyczna polskiego Oświecenia*, Warszawa 1976; tenże, *Troski i nadzieje. Z dziejów polskiej myśli społecznej i politycznej XIX wieku*, Łódź 1981; tenże, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Lublin 1983.

⁴² J. Michalski, *Warunki rozwoju nauki polskiej*, w: *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 3: 1795–1862, red. J. Michalski, Wrocław 1977, s. 3–351.

⁴³ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 14.

⁴⁴ M. Janion, M. Żmigrodzka, *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978.

⁴⁵ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 148–155.

⁴⁶ Tamże, s. 72.

⁴⁷ A. Witkowska, R. Przybylski, *Romantyzm*, Warszawa 1997.

(1795–1863), jednak w tematach odnoszących się do sposobu prezentacji procesów rozwojowych literatury na tle epoki, roli języka, gatunków piśmiennictwa, rozwoju prasy w epoce porozbiorowej oraz kwestii funkcjonowania głównych ośrodków kultury, obejmowała miejsca wspólne dla historii i literatury, a więc potencjalne obszary przecinania się głównych osi konstrukcyjnych istotnych dla obu syntez. Synteza literacka, ze względu na dwoje autorów, zaprezentowała się jako połączenie dwu różnych podejść do tworzenia obrazu historii literatury przez dwoje znakomitych badawczy. Przybylski stworzył szeroki kontekst kulturowy, ujęty w ramy historycznych wydarzeń i instytucji, ukazujący przełom klasycystyczny w sposób problemowy, któremu podporządkowane zostały postaci najważniejszych twórców i formy wypowiedzi. Historyk literatury zaproponował więc wielowątkowe wejście w porozbiorową rzeczywistość, tworząc w tym celu wieloperspektywiczny obraz. Z drugiej strony jako dopełnienie tego ujęcia pojawiła się nieomal klasyczna, przedmiotowo-podmiotowa wizja epoki romantyzmu autorstwa Witkowskiej, widziana przez pryzmat wielkich wieszczów, klasycznych rodzajów literackich oraz krytyki literackiej i modnych gatunków piśmiennictwa.

Wierzbicki jasno sformułował potrzebę unowocześnienia i rozszerzenia tradycyjnego modelu syntezy historii historiografii, dzieląc się zasadniczymi wątpliwościami w kwestii możliwości wyznaczenia właściwego zakresu podejmowanych w syntezie historiograficznej zagadnień⁴⁸. Przedstawił przykładowo jeden z problemów, z jakim przyszło mu się zmierzyć, a więc pogłębiający się proces rozgałęziania historii w okresie romantyzmu i krytycznie odniósł się do sposobu systematyzacji materiału dyscyplin szczegółowych, wyodrębnionych z całokształtu nauk humanistycznych, zaproponowanego przez Jerzego Michalskiego w podziale tomu trzeciego historii nauki polskiej⁴⁹, dostrzegając jednocześnie nieprzystawalność tej propozycji do własnej koncepcji. Zdecydowanie uzasadnił wybór, jakiego dokonał:

Wskazując na trudności i niekonsekwencje, do jakich prowadzi schematyczne trzymanie się różnego rodzaju typologii wyodrębniających czy to tzw. dyscypliny szczegółowe, czy poszczególne dziedziny nauki historycznej, nie mam zamiaru uzasadniać potrzeby rezygnacji z niektórych elementów tego typu ujęcia. Jest ono niezbędne do ukazania oblicza modyfikującej się w miarę upływu czasu historiografii. Podkreślić jednak wypada, że zostanie ono ograniczone do tych dziedzin, nadawały ton ówczesnemu piarstwu historycznemu, dziedzin, które pojawiały się, intensyfikowały lub autonomizowały szczególnie wyraziście w tym okresie dziejów nauki historycznej, który jest przedmiotem niniejszej pracy⁵⁰.

Synteza historiografii oznaczała dla Wierzbickiego nie tylko odniesienie się do historii jako dyscypliny badań naukowych rozwijającej się dynamicznie w XIX w. i tworzącej specjalistyczne rozgałęzienia, o których pisał Lelewel.

⁴⁸ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 14–18.

⁴⁹ J. Michalski, dz. cyt.

⁵⁰ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 15–16.

Wierzbicki dostrzegł problem także w rozległości zjawiska ówczesnej historiografii, modyfikującej się w miarę upływu czasu i wyodrębniającej specyficzne gatunki piśmiennictwa historycznego. W najszerszym ujęciu swojej koncepcji historiografii epoki romantyzmu Wierzbicki widział konieczność refleksji nad recepcją zjawisk kulturowych, w tym nad świadomością historyczną, kształtowaną i wyrażaną na przecięciu się różnych tradycji historiograficznych:

Pisząc o historiografii, uprawiamy nie tylko historię nauki. Chcąc nie chcąc, wkraczamy również na rozległy obszar badań nad świadomością historyczną, kształtowaną i wyrażaną na różnych piętrach i poziomach oraz na stykach wielu dyscyplin humanistyki. Nie sposób więc abstrahować od obszarów badawczych penetrowanych przez historyków myśli politycznej, historyków filozofii i myśli społecznej, literaturoznawców itd. Obraz świadomości historycznej jest pod tym względem obrazem wspólnym, dopełnianym w różnych swych aspektach przez przedstawicieli wszystkich tych dyscyplin⁵¹.

Owo dzielenie się refleksją wokół konstruowania własnej koncepcji „syntezy historiografii doby romantyzmu” ukazuje Wierzbickiego jako badacza o rozległej świadomości metodologicznej, doskonałej znajomości literatury humanistycznej i dobrej orientacji w toczonych wówczas w obszarach humanistyki i nauk społecznych dyskusji nad świadomością historyczną, których był uczestnikiem. Przytoczone wypowiedzi są świadectwem jego erudycji, umiejętności wnikliwej analizy tekstów i zarazem łatwości, z jaką konceptualizował podejmowane problemy.

Rekonstrukcja modelu syntezy: krok trzeci – interpretacja refleksji Wierzbickiego wokół ram chronologicznych syntezy

Wierzbicki dostrzegł złożoność kulturową epoki romantyzmu oraz żywotność idei romantycznych, wykraczających daleko poza wiek XIX, co w przypadku przyjęcia tych przesłanek skutkowało konsekwencją w postaci szerokiego zakresu chronologicznego historiografii romantycznej. Historyk widział w tym niedogodność, gdyż jego koncepcja historiografii romantycznej zakładała inne od tradycyjnego rozumienie zakresu przedmiotowego historiografii, o czym była mowa wyżej. Mimo to, uznając problem zakresu chronologicznego syntezy za kluczowy, postanowił od niego właśnie rozpocząć swój wywód. Od uzasadnienia decyzji chronologicznej zależało bowiem wprowadzenie pojęcia „doby romantyzmu”, kluczowego dla jego koncepcji syntezy. Na sensie znaczeniowym określenia „doby romantyzmu” spoczywał cały ciężar wcześniej podjętych decyzji o szerokim zakresie przedmiotowym syntezy. Wierzbicki argumentował więc za wyborem takiego momentu w czasie, który reprezentowałby historiografię romantyczną w jej największej intensywności i najsilniejszej obecności głównych nurtów, a jednocześnie chciał

⁵¹ Tamże, s. 16.

uchwycić kwintesencję najważniejszych zjawisk z nią związanych. Oznaczało to decyzję o doprecyzowaniu ram chronologicznych syntezy i prezentacji autorskiej formuły problemowego, nie zaś wyłącznie chronologicznego ujęcia historii historiografii jako „doby romantyzmu”.

Zatem zaproponowane przez Wierzbickiego określenie „doba romantyzmu”, wstępnie ustalone wraz z podaniem argumentacji na okres międzypowstaniowy 1831–1863⁵², ostatecznie rozszerzone zostało o pierwsze lata aktywności naukowej najważniejszego dla historiografii romantycznej historyka: Joachima Lelewela⁵³. Ten zabieg był świadectwem innowacyjnego podejścia do zagadnienia ram chronologicznych w koncepcji syntezy Wierzbickiego, wychodzącego poza ujęcie czysto chronologiczne. Dwoistość znaczenia „doby romantyzmu” użytego w tytule syntezy otwierała bowiem przestrzeń historyczną i czas historyczny syntezy na nowe zagadnienia, rozgrywające się niejako równoległe do zjawisk specyficznych dla historiografii romantycznej, lecz z nią nietożsamy:

W takim ujęciu przedmiotem refleksji powinna być nie tylko historiografia dająca się zaliczyć do nurtu romantycznego, lecz **całokształt polskiej historiografii**, tzn. również te jej nurty, które wcale nie miały cech romantycznych, a utrzymywały się bądź siłą inercji (jak na przykład post-oświeceniowy), bądź też niosły charakter prekursorski (jak na przykład prepozytywistyczny)⁵⁴.

Istotnym elementem konstrukcyjnym modelu polskiej historiografii doby romantycznej było więc według Wierzbickiego precyzyjne zarysowanie i uzasadnienie, a następnie otwarcie ramy chronologicznej poprzez zastosowanie rodzaju autorskiej modyfikacji. Poprzez wprowadzenie określenia „doba romantyzmu” jednocześnie rozszerzył on i ustabilizował dotychczasowy, tradycyjnie przyjmowany zakres czasowy **romantycznej** historiografii, odnoszony do okresu międzypowstaniowego, a więc lat 1831–1863, stanowiących szczytowy etap rozwoju tej historiografii. Wierzbicki przyjął tę cezurę, ale jak się okazało uczynił to nie bezwarunkowo. Uznając wpływ obu powstań na aksjologię narodową, przykładał do nich własną miarę. Z jednej strony dostrzegał wagę powstania listopadowego, które, jak podkreślał, pomimo przegranej uczyniło walkę zbrojną o niepodległość głównym wyznacznikiem świadomościowym i tożsamościowym dla generacji romantycznej. Z drugiej przegraną powstania styczniowego oceniał jako silne zanegowanie i podważenie tej aksjologii przez nurty polityczne, przeciwne walce zbrojnej, a zarazem reprezentowane już przez nowe poromantyczne generacje. Pomimo zaprezentowania przekonującego uzasadnienia merytorycznego dla ram chronologicznych swojej syntezy, badacz uznał jednak formułę okresu międzypowstaniowego za zbyt wąską, jako że nieobejmującą „przedpowstaniowej fazy

⁵² Tamże, s. 6.

⁵³ Tamże, s. 6–8.

⁵⁴ Tamże, s. 6 (podkr. A. Wierzbicki).

twórczości najwybitniejszego polskiego przedstawiciela historiografii romantycznej Joachima Lelewela⁵⁵. Ostatecznie zatem zaproponowany zakres chronologicznych syntezy obejmuje lata 1815–1863, uzyskując w tytule określenie problemowe „doby romantyzmu”, a powstania narodowe pozostają w nim zawarte jako dwie istotne wewnętrzne cezury.

Podsumujmy: model romantycznej historiografii w ujęciu Wierzbickiego ma ramy czasowe, które nie obejmując faz preromantycznej i postromantycznej, świadomie wyznaczają ściśle określony zakres chronologiczny badań historiografii. Zarazem wprowadzenie do tytułu syntezy pojęcia „doba romantyzmu” pociągnęło za sobą konieczność dookreślenia przedmiotu badania, a więc *de facto* rozszerzenia definicji historiografii o zakres zjawisk historiograficznych objętych refleksją tej syntezy, lecz nie automatycznie. Wierzbicki zaproponował bowiem jako przedmiot badania całokształt polskiej historiografii dla analizowanego okresu, czyli uwzględnienie obok prac romantycznych także i tych nurtów, które nie posiadały cech romantycznych, a pojęcie „doby romantyzmu” to właśnie miało oznaczać. Historyk w sposób opisowy wyjaśniał, skąd wziął się pomysł na tytuł syntezy, lecz nie przedstawiał szerzej konsekwencji metodologicznych tej decyzji, pozostawiając je czytelnikom do wglądu na poziomie konstrukcji poszczególnych rozdziałów.

Rekonstrukcja modelu syntezy: krok czwarty – oś syntezy a jej układ kompozycyjny

Zaproponowana przez Wierzbickiego koncepcja „modelu syntezy historiografii polskiej doby romantyzmu” pociągała za sobą konsekwencje natury metodologicznej w postaci konieczności rozszerzenia przedmiotu badania historii historiografii o znacznie szerzej zdefiniowane zjawisko historiografii aniżeli tradycyjne ujęcie podmiotowo-przedmiotowe. Prawdopodobnie rozmyślnie Wierzbicki rozpoczął wstęp od wyjaśnienia tytułu i wyznaczenia własnych ram chronologicznych syntezy, nie zaś od przedstawienia przedmiotu badań, ponieważ zamierzał pokazać swój zamysł koncepcyjny zgodnie z dotychczasową praktyką badań historiograficznych, nie zaś akcentować ich metodologiczną innowacyjność. Świadome przesunięcie głównego akcentu konstrukcyjnego syntezy z układu chronologicznego na rozszerzony zakres problemowy syntezy pociągnęło w konsekwencji zmianę osi syntezy z chronologicznej na problemową. Synteza problemowa pozwoliła na zaprezentowanie przeglądu różnych dotychczasowych ujęć badań historiograficznych, znanych Wierzbickiemu zarówno na gruncie polskim, jak i europejskim, a także na wykorzystanie własnych doświadczeń z jego wcześniejszych projektów i publikacji, odwołujących się do aktywności badawczej i do znajomości literatury przedmiotu. Rozdział pierwszy (*Warunki rozwoju historiografii i jej infrastruktura*, s. 21–69)

⁵⁵ Tamże.

nawiązuje zatem do koncepcji rozszerzania kontekstów kulturowych, społecznych, politycznych zapoczątkowanych przed laty przez Serejskiego i Grabskiego oraz do socjologizującej koncepcji badań obejmujących środowiska historyczne, rozwijanej przez Maternickiego, wzbogaconej o badanie problemów recepcji na poziomie autorów i czytelników historiografii. Rozdział ten prezentuje warunki rozwoju historiografii, a także powstające w poszczególnych zaborach i na emigracji środowiska badaczy przeszłości oraz tworzoną stopniowo infrastrukturę, zręby organizacyjne i instytucjonalne, w jakich rozwijała się historiografia polska doby romantyzmu. Z kolei rozdział drugi (*W kręgu historii historiozofii. Teoretyczne aspekty myśli i nauki historycznej*, s. 70–163) spełnia postulat metodologiczny, jednak rzadko podejmowany w pracach z obszaru historii historiografii, czyli rozszerza perspektywę analizy historiografii o teoretyczne ujęcie myśli historycznej i nauki historycznej zarówno w Polsce, jak i w Europie. Rozdział trzeci (*Obszary zainteresowań historycznych*, s. 164–245) przynosi nowe zagadnienia, jakie pojawiły się w syntezie Wierzbickiego w konsekwencji rozszerzenia przedmiotu badań, a zarazem nowe wyzwanie dla historyków historiografii w postaci obowiązku prezentacji historycznego rozwoju badań jako tematu z obszaru historii historiografii. Rozdział czwarty (*Historiografia dziejów powszechnych*, s. 246–304) to ponownie rozszerzenie kontekstu badań, ale tym razem o perspektywę historiografii dziejów powszechnych, uprawianą przez Lelewela i przez niego zapoczątkowaną, obecną w różnych gatunkach tekstów historiograficznych, w tym w podręcznikach i pracach popularnych, co było rozszerzającym nawiązaniem do praktyki badań wprowadzonej przez Serejskiego. Ostatni z rozdziałów syntezy (*Historia Polski – koncepcje i ich elementy*, s. 305–474) przedstawia romantyczne koncepcje dziejów Polski, które reprezentuje Joachim Lelewel i jego szkoła, oraz koncepcje opozycyjne, zarówno romantyczną koncepcję Adama Mickiewicza, jak i koncepcje dziejów wykraczające poza nurt romantyczny, zgodnie z zapowiedzią zawartą we wstępie.

3. Innowacyjne ujęcie koncepcji syntezy – podsumowanie

„Doba romantyzmu” to zaledwie jeden, ale istotny przykład tworzenia na potrzeby modelu syntezy własnej siatki pojęć, dzięki którym powstała przemysłana, autorska koncepcja syntezy historiografii doby romantyzmu. Koncepcja Wierzbickiego miała ambicję wyjścia poza uniwersytecki skrypt, a także poza formułę klasycznej prezentacji wyników dotychczasowych badań w obszarze historiografii, a więc poza klasyczne zestawienia sylwetek twórców przedstawicieli poszczególnych nurtów historiografii. Nowatorskie ujęcie i nowa problematyka, jakie znalazły sobie miejsce w syntezie historiografii doby romantyzmu w ujęciu Wierzbickiego, są zasługą jego refleksji metodologicznej, konsekwentnego namysłu konstrukcyjnego i przemysłanego zabiegu rozszerzającego dotychczasowe ujęcia

historii historiografii, zwłaszcza definitywnego wyjścia poza model kumulatywny, negowany w momencie powstawania tej syntezy przez większość metodologów i filozofów nauki⁵⁶.

Z deklaracji autora zamieszczonej we wstępie wynika, że ambicje tworzonego przezeń „modelu syntezy historiografii doby romantyzmu” sięgały syntezy problemowej w ramach określonej panoramy dokonań piśmiennictwa historycznego doby romantyzmu. Zarazem miała to być synteza osadzona w procesach o szerszym zasięgu kulturowym, także międzynarodowym, ukazująca zmiany zachodzące w obszarze myśli historycznej, wpływającej na rozwój historiografii oraz zmiany w warsztacie badawczym historyków. Istotnymi punktami odniesienia tej panoramy były odmienne warunki w poszczególnych środowiskach, skupiających historyków na terenie poszczególnych ziem polskich pod zaborami oraz na emigracji. Wyznacznikami syntezy rozumianej problemowo były w modelu Wierzbickiego pojęcia kluczowe tworzące siatkę pojęciową zarazem organizującą problematykę syntezy wokół następujących pól badawczych: organizacji, infrastruktury oraz środowiska (ludzi), myśli i nauki historycznej, a także dziedzin historii⁵⁷.

Synteza Wierzbickiego przywołuje bogactwo różnego rodzaju tekstów, które zostały zaliczone do spektrum historiografii doby romantycznej, a jej zakres problemowy ukazywał historię historiografii jako istotny element kultury historycznej, stanowiąc inspirację nie tylko dla badaczy historii historiografii XIX w., ale dla wszystkich historyków historiografii. Nowatorskim sposobem ujęcia synteza ta otwierała nowe możliwości w zakresie definiowania przedmiotu badań oraz przedmiotu poznania historycznego⁵⁸.

Bibliografia

- J. Adamus, *Monarchizm i republikanizm w syntezie dziejów Polski*, Łódź 1961
 J. Bardach, *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni*, Wrocław 1971
 H. Barycz, *Przedmowa*, w: *Korespondencja Karola Szajnochy*, t. 1, zebra., wstęp i przyp. B. Barycz, Wrocław 1959, s. I–LXVII
 B. Cygler, *Działalność polityczno-społeczna Joachima Lelewela na emigracji w latach 1831–1861*, Gdańsk 1969
 R. Ergentowski, *August Mosbach (1817–1884)*, Wrocław 1968
 A.F. Grabski, *Joachim Lelewel a demokracja niemiecka*, Łódź 1987
 A.F. Grabski, *Myśl historyczna polskiego Oświecenia*, Warszawa 1976
 A.F. Grabski, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Lublin 1983
 A.F. Grabski, *Troski i nadzieje. Z dziejów polskiej myśli społecznej i politycznej XIX wieku*, Łódź 1981

⁵⁶ J. Pomorski, *Paradygmat historiograficzny, czyli jeszcze raz o przedmiocie historii historiografii*, w: tenże, *Spoglądając w przeszłość. Studia i szkice metahistoryczne*, Lublin 2017, s. 212–215.

⁵⁷ A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu...*, s. 13.

⁵⁸ V. Julkowska, *Historia dla wyobraźni. Recepcja i interpretacja pisarstwa historycznego Karola Szajnochy*, Poznań 2010.

- Joachim Lelewel – człowiek i dzieło: w 200-lecie urodzin. Materiały z ogólnopolskiej sesji naukowej Żagań 12–14 IX 1986, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra 1988
- Joachim Lelewel – księgoznawca – bibliotekarz – bibliograf: w 200 rocznicę urodzin. Międzynarodowa sesja naukowa, Warszawa, 20–22 marca 1986, Warszawa 1986
- V. Julkowska, *Historia dla wyobraźni. Recepcja i interpretacja pisarstwa historycznego Karola Szajnochy*, Poznań 2010
- S. Kieniewicz, *Samotnik brukselski*, Warszawa 1960
- S. Kieniewicz, *Wstęp*, w: *Henryka Schmitta listy do żony: 1845–1880*, oprac. S. Kieniewicz, Wrocław 1961, s. I–XX.
- „Kwartalnik Historyczny” 68, 1961, nr 4: *Studia Lelewelowskie*
- J. Maternicki, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, Warszawa 1979
- J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne 1832–1869*, Warszawa 1970
- J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne w okresie II Rzeczypospolitej*, Rzeszów 1999
- J. Michalski, *Warunki rozwoju nauki polskiej*, w: *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 3: 1795–1862, red. J. Michalski, Wrocław 1977, s. 3–351
- J. Pomorski, *Paradygmat historiograficzny, czyli jeszcze raz o przedmiocie historii historiografii*, w: tenże, *Spoglądając w przeszłość. Studia i szkice metahistoryczne*, Lublin 2017, s. 212–215
- J. Pomorski, *Stan i potrzeby badań nad polską refleksją metodologiczną w dziedzinie historii*, w: *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*, red. J. Maternicki, Rzeszów 1998, s. 95–101
- M.H. Serejski, *Naród i państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1973
- M.H. Serejski, *Problematyka historii historiografii (z punktu widzenia jej uwarunkowania społecznego)*, w: tenże, *Przeszłość a terażniejszość. Studia i szkice historiograficzne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 8–17.
- M.H. Serejski, *Studia nad historiografią Polski*, cz. 1: K.B. Hoffman, Łódź 1953
- W. Sobieski, *Optymizm i pesymizm historiografii polskiej*, w: tenże, *Studia historyczne*, Lwów 1912, s. 33–57
- R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020
- Z. Romek, *Warszawskie środowisko historyków historiografii ze szczególnym uwzględnieniem uczonych związanych z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk*, „Historia@Teoria” 2, 2017, nr 4, s. 111–120
- A. Wierzbicki, *Charakterologia narodowa w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 3: *Materiały konferencji naukowej w Krakowie w 1988 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa 1989, s. 87–109
- A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu*, Wrocław 1999
- A. Wierzbicki, *Karol Boromeusz Hoffman. Przyczynek do genezy szkół historycznych w Polsce drugiej połowy XIX wieku*, w: K.B. Hoffman, *Historia reform politycznych w dawnej Polsce*, Warszawa 1988, s. 5–26
- A. Wierzbicki, *Konstytucja 3 Maja w historiografii polskiej*, Warszawa 1993
- A. Wierzbicki, *Naród – państwo w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego*, Wrocław 1978
- A. Wierzbicki, *Okcydentalizm w historiografii polskiej. Próba konstrukcji modelu*, „Przegląd Humanistyczny” 18, 1975, nr 8, s. 35–43
- A. Wierzbicki, *Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej*, Poznań 2014
- A. Wierzbicki, *Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski. Z dziejów polskiej myśli historycznej w dobie porozbiorowej*, Warszawa 1984
- A. Witkowska, R. Przybylski, *Romantyzm*, Warszawa 1997
- „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” Seria 1, Nauki Humanistyczno-Społeczne, nr 24, 1962, Sesja naukowa w stulecie śmierci Joachima Lelewela (24 i 26 V 1961 r.), s. 3–165

Synthesis of Polish historiography of the Romantic era according to Andrzej Wierzbicki. Reconstruction of the synthesis model

The article is an attempt to reconstruct the authorial “model of the synthesis of the historiography of the Romantic era”, constructed by Andrzej Wierzbicki in his publication *Historiografia polska doby romantyzmu* [Polish Historiography of the Romantic Era]. The text refers to the broader historiographical context in which Wierzbicki wrote his book (in 1999), and to the tradition of approaching the history of nineteenth-century historiography, including the methodological proposals of the era for constructing a historiographical synthesis. The analysis of the synthesis model was preceded by a presentation of the author’s experience in the conceptualisation of the subject matter dealt with in the history of historiography of the eighteenth and nineteenth centuries in texts written before his synthesis. The reconstruction of the authorial model was carried out in four steps: 1) determining the state of research and the role of historiography; 2) analysis of Wierzbicki’s reflections on the subject of the synthesis; 3) analysis of Wierzbicki’s reflections on the chronological framework; 4) analysis of the synthesis axis and its compositional system. The conclusion contains arguments for the innovative nature of the synthesis of Romantic historiography and its inspiring character for later works created in the field of the historiography of Romanticism.

Violetta Julkowska – prof. dr hab., historyk historiografii i dydaktyk historii, pracuje na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autorka publikacji w nurcie historii historiografii XIX w. oraz recepcji kultury historycznej: *Retoryka narracji historycznej Joachima Lelewela*, Poznań 1998; *Historia dla wyobraźni. Recepcja i interpretacja piarstwa historycznego Karola Szajnochy*, Poznań 2010; w obszarze badań nad kulturami pamięci i wizualizacji przeszłości oraz foto-historii: *Foto-historia. Fotografia w edukacji historycznej*, Poznań 2012 (red.); *Foto-historia. Fotografia w przedstawianiu przeszłości*, Poznań 2012 (red.); *Przywołane z historii. Ocalone z pamięci. Gimnazjum i liceum w Kościanie w latach 1923–2013*, Kościan 2013 (red.); *Jan Kiliński. Historia i pamięć*, Poznań–Trzemeszno 2015 (red.); *Heritage of Memory. Memory of Heritage*, Poznań 2016 (red. z W. Wernerem); *Contemporary Lives of the Past*, Poznań 2018 (wspólnie z W. Wernerem). Autorka nowatorskiej koncepcji włączenia tekstów historii prywatnej i ego-narracji do historii historiografii: *Historie rodzinne. Narracje, narratorzy, interpretacje*, Poznań–Bydgoszcz 2018; *At the Source of Dailiness. Interpreting the Traces of History of Everyday Life*, Poznań 2020 (red.); ostatnio: *Szkoła na miarę przyszłych pokoleń. Stulecie matury w Gimnazjum i Liceum w Kościanie 1923–2023*, Kościan 2023 (red.). E-mail: viola@amu.edu.pl